

ZÁPAS DEMOKRACIE O KONTROLU HOSPODÁŘSKÉ MOCI.

Politika a hospodářství — obě speciální vědy sociální — vyvíjely se dlouhou dobu izolovaně jedna od druhé, až dostoupily vývojového stupně, na kterém je sblížily společné problémy. Dnešní jejich poměr možno charakterisovati jako neoddělitelnou, osudovou závislost. Současné politické aktivitě není možno porozuměti bez důkladného studia moderních soukromohospodářských tendencí a zejména pak ne bez sledování hospodářského vývoje posledních desetiletí. Kritická analýsa tohoto vývoje jasně ukazuje, že obě disciplíny — politika i hospodářství — stále intenzivněji na sebe narážejí, navzájem se prolínají, aby na konec spolu splynuly. Politikové se orientují hospodářsky, poněvadž do jejich sféry integrálně zasahují dynamické síly hospodářské a působí na politickou a sociální strukturu státu. Vzrůstající zájem politický o hospodářství a politická tendence o usměrnění sil hospodářských instinktivně vyvolávají v kruzích hospodářských živý zájem o politikou orientaci, která by sloužila jejich zájmům, konkrétněji řečeno, nynějšímu hospodářskému systému, a bránila nynější autonomii soukromohospodářské administrativy proti nevítaným politickým zásahům, ba i proti samotnému státu.

V přítomné době jsme na jedné straně svědky slučovacího procesu politiků s národohospodáři, na druhé pak úporného boje o autonomii soukromohospodářské administrativy mezi držiteli hospodářské moci a moderním demokratickým státem. Jsme uprostřed rozhořčené bitvy mezi ideologií liberalistickou i ideologií demokratickou. Již dnes jest však jasným, že poměr mezi demokratickou vládou a soukromým podnikáním bude změněn, snad ze základů přetvořen, poněvadž dosavadní feudální systém hospodářský se prostě nedá včleniti do systému moderní demokratické ústavy, která podrobuje hospodářské zájmy individuální absolutní svrchovanosti národního celku.

Tento vývoj nezbytně spěje k tomu, že vláda (representant státní suverenity) bude na příště zaujímati v hospodářském a sociálním uspořádání státu důležitější a stále vzrůstající posici, než tomu bylo kdykoli dříve. Vývoj spěje k tomu, že politická aktivita bude dirigovati působení sil soukromohospodářských směrem svých tendencí. A tu nastává osudová zodpovědnost politikům, na jichž hospodářském vzdělání bude záviseti rozhodování o hospodářském zajištění státu, o materiálním blahu jeho občanů a o vnitřním sociálním klidu.

V této vývojové fási tvoření nového hospodářského řádu nutno si položit otázku, zda je vůbec třeba boje o jeho nastolení? Zda to není zločinem páchaným na státu, mrhati v nynějších kritických dobách politickými i hospodářskými silami? Což nelze naléztí formuli koordinace zájmů pro společný prospěch? Tento myšlenkový postup a tato tendence jest jediným státnickým řešením, a proto také nutno svěsti veškeré myšlení tímto směrem, a jen na této cestě hledati vzory a typy demokratické hospodářské administrativy. Ve filosofii těch vzorů nenalezneme, nýbrž jen v analysování materiálních a sociálních důsledků dosavadního hospodářského systému a jeho vlivů na uspořádání moderního demokratického státu. Za tím účelem jest nutno získávati veřejné mínění a přeorientovali myšlení hospodářské i politické. Tradiční hospodářskou mentalitu, koncentrující se na organizaci výroby a odbytu, na tvoření cen atd. nutno doplniti

studiem sociálních reflexů, které způsobují hospodářská opatření, a sledováním vlivu politické aktivity na státní administrativu, která bude stále intenzivněji zasahovati do administrativy soukromohospodářských organizací. Politikové pak přejímající zodpovědnost za zákon hospodářské rovnováhy, musí si býti vědomi nesmírné citlivosti hospodářského organismu, který ihned reaguje na každý administrativní zásah. Jen takovýto myšlenkový pochod a orientace mocenských sil politických může vésti k ideální symbiose hospodářsko-politické.

Příčiny a zjevy, pro které politikové nutí vládu, aby aktivně zasahovala do administrativy soukromých hospodářství, jsou v první řadě rázu sociálního. Tvoření gigantických, finančně silných útvarů hospodářských, které do svých služeb zapřáhly netušený rozvoj věd technických, rozvrátilo starou společenskou strukturu založenou na relativně rovnoměrném rozdělení majetku a hospodářských zájmů. Liberalistický řád hospodářský vytvořil ohromné rozdíly sociální mezi těmi, kteří vládli hospodářskou mocí, a těmi, které si tato moc podrobila neb zničila. Hospodářské velkopodniky a koncerny vytvořily si vlastní hospodářskou politiku a administrativu, která často křížila politiku státu a úkoly jeho administrativy. Vznikala anonymní, nezodpovědná politika hospodářská s bezohlednou mocí, která se neohlížela na zájmy státu a jeho občanů. Tím byla vytvořena nesnesitelná situace, ze které stát hledá východisko pomocí zásahů různých forem a intenzity do soukromohospodářské organizace a její administrativy.

Nelze pak dále přehlédnouti, že v kritických chvílích státních financí býval stát často nucen obracet se o pomoc na mocné finanční koncerny, čímž se proti své vůli dostával do jejich odvislosti. Bývaly totiž při takových příležitostech za poskytnutou finanční výpomoc vyžadovány koncese, které se diametrálně rozcházely s politikou vládní.

Z této, sociálními explosemi hrozící atmosféry vedou dvě cesty: buď rozbití hospodářských kolosů, neb nová interpretace soukromého vlastnictví. Tato interpretace by musila oddělit hospodářskou moc od pojmu soukromého vlastnictví a postaviti ji pod kontrolu státu. Cestu první, atomisaci velkých hospodářských celků, nutno odmítnouti nejen jako násilnou, ale i hospodářsky škodlivou, poněvadž by zničila jak výhody moderní technologie, tak cenné organizační útvary.

Zbývá tudíž jen cesta druhá, která vývojovým postupem a s vyvarováním se hospodářských a sociálních otřesů, musí sukcesivně odstraňovati zavládnuvší, nadále nesnesitelný poměr mezi demokratickou ústavou moderního státu a liberalistickými tendencemi soukromohospodářské moci. První etapou této státní politiky jest získání absolutní kontroly nad individuální hospodářskou mocí. A tu dostáváme se k jádru problému, které spočívá v tom, že bude nutno hledati novou konstrukci a interpretaci pojmu soukromého vlastnictví, a to jak v právu soukromém tak i veřejném. Jde v principu o vyvlastnění hospodářské moci, která vyplývá z dosud platného právního výkladu soukromého vlastnictví.

Precisování pojmu hospodářské moci, neb právní konstrukce jeho jest pro nynější vládce hospodářskou mocí problémem podřadným, pro ně je rozhodujícím fakt, že hospodářská moc, kterou jim dává neomezená dispozice vlastnictvím existuje, a že je jako součást, správněji jako důsledek vlastnictví, soukromoprávně i ústavně chráněna, a proto přirozeně se brání každému zásahu do svých individuálních práv. Tímto právním stavem však nemohou se spokojiti politikové a stát pokud individuální hospodářská moc působí destruktivně na zájmy kolektiva a hospodářský i sociální soulad uvnitř státu.

Jde tu o odstranění závory, která dosud zabraňuje státní moci zásah do sféry základních práv individua, poněvadž svoboda vlastnictví jest typickým základním individualistickým právem občanským, které omezuje zákonné donucování v hospodaření. Jde o řešení problému rovnosti ku svobodě, a tu nutno si uvědomiti, že svoboda, vedoucí nakonec prakticky k čisté aristokracii nebo dokonce k monokracii, není slučitelná s podstatou státu demokratického. Jest tedy nasnadě, že v demokracii je možná svoboda jen potud, pokud může obstáti vedle rovnosti, což znamená, že v demokracii jak svoboda, tak rovnost mohou býti jen relativní a nikoliv absolutní.¹

Prof. dr. František Weyr praví ve studii „Problém správy v demokracii“: „Státy, kde je zavedena poměrně velká svoboda občanů, t. j. pokud možná velká nezávanost jejich zákony, kde panuje krajní zásada individualistická, vypěstovaly tím nikoliv rovnost občanů, nýbrž krajní nerovnost jejich: vedle miliardářů jsou žebráci, nejkrajnější protivy ve směru hospodářském a sociálním zde panují. Proto rozumný a střízlivý demokrat není nadšencem pro liberalismus. Obětuje zásadu svobody, aby zachránil zásadu rovnosti. Ze státu právního stává se tak stát sociálně politický.“

Na tomto místě nutno citovati dva klasické výroky, a to: Kantův, „že rovnost neznáčí nic více nežli snesitelnou míru nerovnosti“ a Masarykův: „Lidé jsou si nerovni, nerovnost je a bude vždy, každý ji cítí a proto každý touží po jejím odstranění. Jest tedy povinností naší usilovati o to, aby tato snesitelná míra nerovnosti byla dodržena.“

Při řešení problému omezení svobody soukromého vlastnictví musí tedy legislativně-politická činnost vycházeti z relativnosti zákona o demokratické rovnosti a přísně dbáti toho, aby hegemonie hospodářské moci nebyla vystřídána usurpátorstvím politických stran.

Stále důrazněji se ozývající volání hospodářsky a sociálně odvislých tříd, podněcované nad to politickou agitací, po kontrole hospodářské moci státem, vzbudilo u držitelů jejich obavy o zeslabení, ne-li dokonce o ztráty mocenských posic. Počali organizovati obranu proti chystaným státním zásahům do sféry individuální autonomie hospodářské, a to buď určitou politickou orientací, neb poměry vynucenou ochotou k dobrovolnému kompromisnímu uspořádání. Jest přirozeno, že politická orientace hospodářských vládců sympatisovala s tím politickým směrem, který se jí zdál nejméně nebezpečným, při čemž počítala s vděčností té politické strany, které svou hospodářskou potencí dopomůže k vítězství. Že se při tom obzvláštní přízní vždy netěšily strany bojující o demokratické ideály, toho důkazem je podpora moderních diktatur velkopřumyslem a velkokapitálem, jako na př. Mussoliniho a Hitlera.²

Druhá metoda obrany držitelů hospodářské moci proti hroící „velké hospodářské revoluci“ byla založena na nedůvěře ve stabilitu politické moci i v problematickou vděčnost politických stran a hledala záchranu v kompromisu, nabízejícím odstoupení části hospodářské moci a event. i kooperaci. Tento směr chtěl čeliti politické kampani, která poukazováním na fakt, že výrobní prostředky, přírodní bohatství a kapitál jsou ovládnány a využívány jen několika jedinci, volala po veřejné kontrole jejich činnosti. Poněvadž pak tato politická agitace nalézala největšího ohlasu v řadách zaměstnanců, byla nabízena dělnickým a zaměstnaneckým organizacím jednak majetková účast na podnicích přenecháním části akcií (běží většinou o akciové společnosti) a zastoupení ve vedení podniku. Tento způsob řešení propagován byl zejména ve Spojených státech

¹ Dr. Jaroslav Krejčí: „Základní práva občanská a rovnost před zákonem“, str. 92 a 93.

² Joseph Barthélemy: „Valeur de la liberté et adaption de la République“, Paris 1935.

(Popular Ownership of Property, Cooperation through Stock Ownership),³ kdežto v Evropě nalezl poměrně slabého a jen akademického hlasu.

Zajímavým jest pozorovati politiku moderního demokratického státu, jakož i taktiku jeho politických stran proti revoltujícím individualistickým tendencím soukromohospodářské moci. A tu nutno konstatovati, že postup vlád i většiny demokratických politiků je bojácně neupřímným, a že se úzkostlivě vyhýbá problému demokratické konstrukce pojmu soukromého vlastnictví a demokratické interpretaci jeho důsledků. Kontrola soukromohospodářské moci, pokud ji stát zavádí, jest maskována názvy nových hospodářských směrů, z nichž jest dnes nejrozšířenějším t. zv. plánované hospodářství a v jeho rámci požadovaná nucená syndikalizace průmyslu.

Nejen aktivita držitelů hospodářské moci, ale často i jejich passivní resistance může sabotovati cíle demokratické vlády, a proto se žádá, aby kontrola soukromohospodářských snah vztahovala se i na úmyslnou nečinnost. Při této příležitosti nutno upozorniti, že i s hlediska mezinárodní obchodní politiky státu jest kontrola výroby surovin a zejména exploitace přírodního bohatství (kovy, uhlí, petrolej) nejvyšší žádoucí, aby sjednávání mezinárodních obchodních smluv, tak jak je stát potřebuje, nebylo ohrožováno.⁴

Pokud se plánovaného hospodářství týče, jde v podstatě o regulativní zásah do administrativy soukromého hospodářství se strany státu, k němuž zavdala podnět současná světová hospodářská krize a ne snahy po demokratické úpravě soukromohospodářské moci. O plánovitém hospodářství vznikla obsáhlá literatura téměř ve všech kulturních státech. Hospodářské plánování jest jak u politiků tak národohospodářů pojmáno různě a kritiky jeho účelnosti ba i vhodnosti se diametrálně rozcházejí podle toho, z jaké zájmové sféry vycházejí. Jedním z nejzajímavějších a nejpromyšlenějších pojetí hospodářského plánu je práce H. de Mana, která se stala základem Akčního plánu belgické strany socialistické. Stěžejní myšlenky tohoto plánu jsou tyto:

„Není už volby mezi hospodářstvím liberalistickým a hospodářstvím plánovaným, nýbrž mezi hospodářstvím špatně plánovaným a dobře plánovaným. To naprosto neznamená etatismus. Jde o to, přeměnit dnešní soukromý monopol ve veřejnou službu. Chceme, napsal de Man, k plánu belgických socialistů, silný stát v jiném smyslu než naši odpůrci. Ti chtějí silný stát ve službách mocností peněžních a proti zákonodárné moci, kde se uplatňuje oposice lidových mas. My chceme stát s akčními prostředky, obrácenými proti bankovním a monopolním mocnostem, avšak nikoliv proti parlamentu, ba právě naopak. K uskutečnění takového silného státu je především zapotřebí, aby vláda nad lidmi a správa věcí byly organisovány na oddělených základech. Negativní pojetí revoluce je nutno nahradit konstruktivním. Socialismus si musí uvědomit bezmocnost tradičních prostředků parlamentní i odborářské oposice. Nutná revoluce se nemůže uskutečnit, leč dosažením moci. Tím se musí začít, avšak cestou legální a konstruktivní, která jediné jest na místě, máme-li program, odpovídající zájmům nesmírné většiny proti nepatrné menšině.⁵

Po všem co dosud bylo řečeno nutno uvažovati o speciálních poměrech našich, a proto nutno podrobiti kritice činy a tendenci, pokud se nám jeví ve vládních opatřeních, upravujících kontrolu soukromohospodářské moci. To, co bylo dosud u nás pro-

³ Proceedings of the Academy of Political Science, New York, April 1925, Volume XI, Number 3.

⁴ W. P. Rawles: „Provisions for Minerals in International Agreements“, Political Science Quarterly, Columbia University, New York, December 1933.

⁵ „Program“, čís. 13 z 5. dubna 1935.

vedeno pod heslem hospodářského plánu (margarinový zákon, obilní monopol, regulace mléčného obchodu, chystaný živočišný monopol) hospodářským plánováním není, a dokonce pak už ne demokratickým řešením usměrnění a vymezení soukromohospodářské moci, vyplývající z liberalistického pojetí individuálního vlastnictví. Dosavadní zásahy do regulace soukromého hospodářství možno nazvatí mocenským prosazováním programu agrární strany, které bylo umožněno zastaralou ideologií socialistických stran, znemožňující pozitivní a konstruktivní práci nejen v průmyslu, ale i v hospodářských problémech vůbec. Nelze ovšem též přehlédnouti, že tento vývoj umožnila i nevysvětlitelná pasivita a nemožná politická orientace, resp. desorientace průmyslu, který nad to ještě trpí nezdravým poměrem k financujícím jej bankám. Tato desolátní situace průmyslové politiky jest jednou z hlavních příčin neúspěchů naší zahraniční obchodní politiky, a průmysl jest spoluzodpovědným za ztráty z toho vzniklé, poněvadž byl neschopen čelití mocensky a bezohledně prosazovaným požadavkům agrární politiky.

Dnešní situace, tak jak se vytvářila, jest pro stát nadále nesnesitelnou, nemá-li v občanstvu býti otřesena důvěra v jeho demokratické základy, a nemá-li býti ohrožen úspěšný hospodářský vývoj a s ním i materiální base kultury. Uniknutí této hroživé perspektivě jest možným jen dohodou, prodchnutou demokratickým duchem, která bude vycházeti z těchto základních požadavků:

1. Maximální decentralisace soukromohospodářské administrativy, pokud je slučitelnou s bezvadným jejím fungováním, při čemž nutno trvati na individuální zodpovědnosti. Decentralisace může býti provedena buď rozdělením funkcí neb lokálně.

2. Vyvarovati se lineárního a byrokratického provádění, poněvadž každé hospodářské odvětví vyžaduje individuálních ohledů, které jsou dány jeho speciální strukturou a funkcí.

3. Bezpodmínečná účast zaměstnanců a spotřebitelů při řešení regulace soukromohospodářské moci, a zastoupení jejich v nové hospodářské administrativě a její kontrole.

Tyto principy jsou základem stavby nového demokratického hospodářského řádu a cestou pro usměrnění individuální hospodářské moci v zájmu státu a všech tříd jeho občanstva. Plán budovy nového hospodářského řádu musí vyrůstati z těchto myšlenek:

1. Opuštění liberalistického pojmu a výkladu soukromého vlastnictví a kontrola individuálního podnikání.

2. Oddělení materiálních zájmů soukromého vlastnictví od práva disponovati hospodářskou mocí.

3. Účelná distribuce hospodářské moci bez hospodářských poruch.

4. Vybudování státní demokratické kontroly soukromohospodářské administrativy, při jejímž vykonávání nesmějí individuální zájmy materiální býti bezdůvodně ohrožovány.

Nutno si uvědomiti, že kontrola bez materiálních zájmů svádí k nezodpovědným akcím, a že materiální zájmy bez kontroly zaviňují sociální rozvrat. Z toho tudíž vyplývá, že jest nutnou koordinace zájmů veřejných a individuálních. Výstraha L. Romiera, že by všechno úsilí bylo marným, kdybychom reformovali věci a nereformovali lidi, nalézá zde plného oprávnění.

Literatura.

H. Finer, „The Theory and Practice of Modern Government“, London 1934.

G. C. Means, „The Distribution of Control and Responsibility in a Modern Economy“, Political Science Quarterly, New York, March 1935.

JUDr. Jaroslav Krejčí, „Základní práva občanská a rovnost před zákonem“.

JUDr. Václav Písecký, „Cesta k hospodářskému plánu“.